

РОЗДІЛ VI. ЛІНГВОГЕОГРАФІЯ, СОЦІОЛІНГВІСТИКА, ОНОМАСТИКА Й ТЕРМІНОЛОГІЯ: АКТУАЛЬНІ ПІДХОДИ, КАТЕГОРІЇ ТА АСПЕКТИ

Тетяна Космеда

DOI 10.31558/1815-3070.2019.38.12
УДК 811.1/2

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ІДЕОЛОГЕМИ «УКРАЇНСЬКА МОВА» В СУЧАСНОМУ РОСІЙСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ: «МОВА, ЯК І ПРИРОДА, НЕ МАЄ ЗЛОЇ ВОЛІ...»

У дослідженнях деяких сучасних російських лінгвістів (напр., А. Камчатнова та Н. Ніколіної) висловлюється думка (вона відбита й у вишівських підручниках для філологів-русистів), що заперечує існування української мови як самостійної мови східнослов'янської групи. Як уважають ці вчені, до східнослов'янської групи мов належить винятково російська мова з чотирма наріччями, до яких, окрім великоруського (основні діалекти: північновеликоруський, південновеликоруський, західновеликоруський), білоруського (основні діалекти: північно-східний, південно-західний, поліський) і червонноруського (основні діалекти: галицький, карпатський, буковинський), належить і так зване малоруське наріччя з трьома основними діалектами – середньодніпровським, слобожанським і степовим, тобто українська мова відповідно до представленої концепції не має статусу самостійної мови, так само, як і мова білоруська, що не відповідає дійсності.

Ключові слова: мови східнослов'янської групи, діалект, наріччя, статус української мови, «тероризм у сфері мовознавства», «псевдолінгвістика».

*Досягнення істини відбувається не через
спільність світоглядних споглядань,
а через долання протистояння.*

Аристотель

У ХХІ ст. простежуємо зміну методологічних засад філософії мови: її феномен породжує нові лінгвістичні напрями, нові підходи до її дослідження, нові методи, що поглиблюють та розширюють методологію лінгвістики. На конференції «Мова і метод», що відбулася в Кракові 2014 року, було цілком слушно наголошено, що «людське мислення не має меж. Однак якщо мислення скероване на благо науки, то йому рано чи пізно прийдеться витримати травматичний шок зіткнення з межами пізнання. Як не парадоксально, такий шлях необхідний, по-перше, для подолання власне цих меж, по-друге, що не менш важливо, – для розвитку дослідницької спроможності ідентифікувати їх так детально, щоб... отримати цілісність у розумінні досліджуваного питання. Це завдання важко розв'язати, особливо в лінгвістиці. Серед причин такого стану не лише безмежність самого предмета вивчення, але й недостатня надійність дослідницьких методів. З другого боку, властиве нашій дисципліні розмаїття думок і підходів може виявитися беззаперечною цінністю для розв'язання цього завдання – **за умови, що ми засвоїмо уміння долати межі власних поглядів, оскільки доцільність обміну науковими знаннями та ідеями полягає у взаєморозумінні й толерантності**» (жирний шрифт авторський – Т. К.) (Язык и метод 9).

У назву цієї розвідки вміщено фрагмент висловлювання російського мовознавця М. Кронгауза, який справедливо наголосив, що «...мова, як і природа, не має злої волі, а от про владу цього ж з упевненістю сказати не можна» (Кронгауз). Вплив влади на мову важко переоцінити: ідеться насамперед про діяльність «Русского мира», про мовну політику держави, концепції мовного розвитку, які проповідують впливові політики, активно декларуючи їх на телебаченні (завдяки привласненню телеканалів) та через інші ЗМІ. І цього не помітити неможливо. Отже, у цьому разі важко говорити про толерантність та об'єктивність науки.

Простежуємо, зокрема, й становлення так званої *неправдивої лінгвістики* (псевдолінгвістики) та *квазіісторії* (ширше – *квазінауки*), про що пише, наприклад, російський мовознавець А. Залізняк (Ложная лингвистика и квазиистория URL), який стверджує: «Квазінаука відкидає перевірений інструментарій і користується демagogічними прийомами, які зорієнтовані на некритичне сприйняття. Так, можна заявити, що Івана Грозного не було, замість нього існували чотири різні людини, одного з яких називали Василієм Блаженным (він був царем уже хоча б тому, що ім'я його перекладається з грецької як “цар”)...» (переклад автор. – Т. К.) (Ложная лингвистика и квазиистория URL). Зазначений учений також стверджує, що «квазіісторія для доказової бази залучає лінгвістичний матеріал. Однак це не професійна, а любительська лінгвістика. Метод її – порівнювати слова на предмет зовнішньої схожості й робити на цій основі висновки про їхнє походження. Наприклад, щастя пов'язано зі “щас”, тобто це негайно, “сейчас” отримуване задоволення» (переклад автор. – Т. К.) (Ложная лингвистика и квазиистория URL). Орієнтуючись на цей метод, як зауважує А. Залізняк, можна дійти до абсурду, як-от: «Відчувши подібність у звучанні слів різних мов, наприклад: “boy” = “бой”, “wall” = “вол”, можна стверджувати, що англійська мова походить від російської. І так – з усіма мовами. Єгипетські ієрогліфи – прочитати як російський текст. З'ясувати, що 200 тисяч років тому росіяни заселили Північну Америку. Що кроманьйонці були росіянами. Що людина походить від росіянина. І що, нарешті, Землю заселили інопланетяни, перші носії російської мови» (переклад автор. – Т. К.) (Ложная лингвистика и квазиистория URL). Абсурд, але подібні висловлювання мають

місце в науці. Про жодну толерантність і об'єктивність тут не йдеться. Актуалізуються абсолютно інші чинники – ідеологічні, політичні, надумані й неправдиві.

Якщо постулати «любительської лінгвістики» розміщуються в Інтернеті, то над цим можна й посміятися, однак, коли псевдонаукові факти стають матеріалом навчальних посібників, що перевидаються в ХХІ ст. понад десять разів, це, як видається, недопустимо й вимагає жорсткої критики. І вона, на щастя, з'являється, однак квазінаукова інформація, що має місце в підручниках та навчальних посібниках, не змінюється.

Ідеться про навчальний посібник «Введение в языкознание», авторами якого є російські вчені й педагоги О. Камчатнов та Н. Ніколіна. М. Правдін опублікував рецензію на цей навчальний посібник, де зауважує, що «в умовах свободи слова» навчальні посібники вже не вимагають «ані наукового рецензування, ані навіть редактури!» (переклад автор. – Т. К.) (Правдин 58). Рецензента дивує спроба побудувати навчальний курс вступу до мовознавства на основі поєднання концепцій В. фон Гумбольдта й О. Потебні із комплексом ідей російських релігійних філософів, отців церкви – П. Флоренського, С. Булгакова й О. Лосева. М. Правдін обурюється тим, що укладачі названого посібника трактують мову з релігійної позиції. І це в навчальному посібнику для студентів першого курсу.

Однак у цій науковій розвідці розглянемо іншу проблему – специфіку інтерпретації статусу української мови, подану у вищеназваному сучасному навчальному посібнику й порівняємо це трактування з думками класиків російської лінгвістики, зокрема й авторів навчальних посібників з мовознавства, виданих раніше, а також з думками деяких сучасних російських мовознавців.

Виявляємо відсутність збігу підходів до інтерпретації важливої наукової проблематики. О. Камчатнов та Н. Ніколіна заперечують існування української мови як самостійної мови, що входить до східнослов'янської групи слов'янських мов. На думку цих науковців, «до східнослов'янської групи мов належить виключно російська мова з чотирма наріччями: 1) великоруським (основні діалекти: північноруський, південноруський, західно-великоруський), 2) малоруським (основні діалекти – середньонадніпрянський, слобожанський і степовий), 3) білоруським (основні діалекти: північно-східний, південно-західний, поліський), 4) червононоруським (основні діалекти: галицький, карпатський, буковинський)» (переклад автор. – Т. К.) (Камчатнов, Николина 199). Як бачимо, українська мова відповідно до репрезентованої концепції не має статусу самостійної мови, як і мова білоруська. Єдиною східнослов'янською мовою вважається мова російська. О. Камчатнов і Н. Ніколіна роблять поклики на висловлювання Б. Ляпунова (Ляпунов 328–346) та Т. Флоринського (Флоринский, “Малорусский язык и «украинско-русский» литературный сепаратизм”). Але навіть у Вікіпедії актуалізовано інше твердження: наведено спогади отця церкви, філософа В. Зеньковського (Зеньковский), який засуджує Т. Флоринського за його антиукраїнські настрої та антинаукові погляди, порівн.: «Нагадаємо, однак, ту жорстоку боротьбу, яку вів покійний проф. Тимофій Дмитрович Флоринський (мій колега в Київському університеті) за те, щоб визнати українську мову не окремою мовою, а окремим “наріччям”, що філологічно, звичайно, стоїть рангом нижче [...]. Але з філологічної сфери цей спір – ще до революції [в 1900-х рр.] – був перенесений у галузь політики: захисники вчення про “наріччя” стояли за невіддільність України від Росії не тільки в політичній, але й у культурній сфері, заперечували сам термін “Україна”, “український”, замінюючи його на “Малоросія”, “малоруський”. Офіційна думка на “малоруське” питання спиралася на всю цю аргументацію Флоринського та його сподвижників, чим було запроваджено, по суті, початок русифікації. Тільки, якщо Флоринський та його група виправдовували всю систему цензурних насильств, якими користувалася тоді влада в Південно-Західному краї, то були й такі “антиукраїнці” (напр., П. С. Струве, проф. Леон. Н. Яснопольський), які не мирилися із цією системою цензурного насильства й, базуючись на лібералізмі і особливо на тому, що це насильство лише посилював, як завжди, український рух [...]. Вироблена позиція спиралася на таємне чи прикрите несприйняття самого поняття “української культури”, дозволеними її формами вважалися лише пісня, художній узор та ще кулінарія» (переклад автор. – Т. К.) (Флоринский URL).

Однак, чому О. Камчатнов та Н. Ніколіна не вважали можливим спиратися на праці авторитетних російських учених, які вважали українську мову самостійною? Адже серед них, як відомо, О. Шахматов, В. Даль, а в радянських підручниках із мовознавства була відображена усталена в тогочасному мовознавстві думка на самостійний статус української мови, про що писав і найавторитетніший класик радянського російського мовознавства В. Виноградов та його послідовники.

До лінгвістичної класики сьогодні належить і підручник О. Реформатського «Введение в языковедение», де представлена традиційна (панівна в тогочасній науці) думка на статус української мови в сім'ї мов східнослов'янської групи, що не підлягала жодним сумнівам у світовому мовознавстві ХХ ст., порівн. (подаємо мовою оригіналу – Т. К.): «А. Восточная подгруппа: 1) русский; наречия: северо(велико)русское – “окающее” и южно(велико)русское – “акающее”; русский литературный язык сложился на почве переходных говоров Москвы и ее окрестностей, куда с юга и юго-востока тульские, курские, орловские и рязанские диалекты распространили черты, чуждые северным говорам, бывшим диалектной основой московского говора, и вытеснившие некоторые особенности последних, а также путем усвоения элементов церковнославянского литературного языка; кроме того, в русский литературный язык в XVI–XVIII вв. вошли различные иноязычные элементы; письменность на основе русского алфавита, переработанного из славянского – “кириллицы” при Петре Первом; древнейшие памятники XI в. (они же относятся и к языкам украинскому и белорусскому); государственный язык Российской федерации, межнациональный язык для общения народов Российской Федерации и сопредельных территорий бывшего СССР, один из мировых языков; 2) украинский (или украинский); до революции 1917 г. – малорусский

или малороссийский; три основные наречия: северное, юго-восточное, юго-западное; литературный язык начинается складываться с XIV в., современный литературный язык существует с конца XVIII в. На базе Поднепровских говоров юго-восточного наречия; письменность на основе кириллицы в ее послепетровской разновидности; 3) белорусский; письменность с XIV в. на основе кириллицы. Диалекты: северо-восточный и юго-западный; литературный язык – на основе среднебелорусских говоров» (Реформатский 414–415).

До східнослов'янської групи мов традиційно відносять російську, українську й білоруську такі автори підручників «Введение в языкознание», як, наприклад, Б. Головін (Головин 252), В. Кодухов (Кодухов 268), автор підручника «Славянские языки» М. Кондрашов (Кондрашов) та ін. О. Широков у своєму навчальному посібнику більш детально розглядає генеалогічну класифікацію слов'янських мов, не відступаючи від офіційно прийнятої думки. Він зауважує, що «восточнорусский (великорусский) диалектный континуум, исконные области которого расположены в основном в средней части Восточно-Европейской равнины, не представляет и никогда не представлял собой замкнутой системы, наречия, диалекты и говоры возникали и изменялись в условиях органического взаимодействия не только друг с другом, но и с диалектами соседних близкородственных языков: украинского (“малорусские” диалекты) и белорусского (западнорусские диалекты)» (подано мовою оригіналу – Т. К.) (Широков 111–117).

Погодимось з Є. Поливановим, який рекомендував не зловживати мовною політикою й не змішувати її з історичним мовознавством («это вещи совсем разные» /подано мовою оригіналу – Т. К./) (Поливанов 320). Цей учений також наголошував на самостійності споріднених української, російської та білоруської мов, ґрунтуючись на фактах порівняльно-історичного мовознавства, хоч цей погляд сьогодні й не всі вчені сприймають: існує думка, що українська мова – мова «межова», бо має деякі характерні риси і східнослов'янських, і західнослов'янських мов.

Понад сто років тому в роботі «Краткий очерк истории малорусского (украинского) языка» О. Шахматов аргументовано й безапеляційно обґрунтував думку про статус української мови. Популярними та відомими в лінгвістиці є, наприклад, такі висловлювання вченого: «...ми повинні дуже рішуче відкинути думку про те, що Київщина була в давнину населена не предками сучасних малоросів, а предками сучасних представників інших російських народностей. Шукати в X–XI ст. біля Дніпра великоросів цілком безглуздо, бо великоруська народність походження нового...» (переклад автор. – Т. К.) (Шахматов 688). Нагадаємо загальновідомий факт: О. Шахматов виступив із критикою теорії О. Соболевського та М. Погодіна, які стверджували, що питомим населенням Київщини були великороси, а українці спочатку заселяли Галичину та Волинь. О. Шахматов описав основні риси української мови, що відрізняли її від російської, і тим самим відстояв статус української мови як самостійної.

Деякі сучасні русисти сповідують концепцію існування мікромов, до яких, зокрема, відносять і карпатсько-русинську, територію поширення якої вважають Західну Україну, Східну Словаччину, Польщу, Румунію, США й Канаду (див.: Славянская микрофилология). Відповідно до цієї концепції О. Дуличенка сьогодні потрібно виокремлювати 20 слов'янських мікромов. А українську мову зазначений учений кваліфікує як «велику» слов'янську літературну мову з тривалою історією її існування (Дуличенко 7). О. Дуличенко наголошує, що ми «спостерігаємо функціонування не лише літературних мікромов з тривалою традицією писемності, але й тих, що виникли недавно. Ми свідки початкових паростків літературно-мовних утворень, які в майбутньому повинні стати літературними мікромовами. Це також означає, що посилюється зв'язок із малою батьківщиною й певною мірою задовольняється ностальгія нинішнього покоління за мовою своїх предків тощо» (переклад автор. – Т. К.) (Дуличенко 8).

Очевидно, має рацію Джон Данн, стверджуючи, що «фактично з'ява нових мов відбувається, коли через різні соціальні, політичні чи культурні зсуви форм, які раніше визнавалися складниками однієї мови (наприклад, регіональні чи соціальні варіанти, діалекти), набувають статусу самостійних мов. Вищесказане означає, що цей новий статус присвоюється необов'язково (чи, можливо, загалом не присвоюється) за лінгвістичними критеріями, а радше з урахуванням екстралінгвістичних чинників. Право присвоєння статусу окремої мови фактично належить різним політичним, соціальним чи культурним структурам, що вважаються чи вважають себе компетентними в цьому питанні» (переклад автор. – Т. К.) (Dunn 19). Це дещо дивний підхід. Маємо такі суперечливі погляди на статус самостійної мови.

Заявляючи, що українська мова лише наріччя російської мови, О. Камчатнов та Н. Ніколіна, очевидно, спиралися також не на лінгвістичні критерії, а на критерії виключно ідеологічні, політичні.

Зазначимо також, що статус української мови обговорюється сьогодні на різних російських наукових форумах. Наприклад, у березні 2008 року на філологічному факультеті МДУ ім. М. В. Ломоносова відбулося засідання круглого столу в рамках робочої наради «Русский язык в условиях языковой и культурной полифонии». Опубліковано скрипти дискусій цього заходу (стенограма), де знаходимо висловлювання про статус української мови відомих сучасних російських учених, яких в Україні вважають авторитетами, часто цитують, порівн. думку В. Красних, подану в оригіналі: «Возьмите украинский язык. Ведь современный украинский язык – это искусственный язык... по большому счету...» (Круглый стол «Русский язык в условиях языковой и культурной полифонии» 208); «Проблема в том, что украинский язык не мог обслужить... вот так же, как чеченский язык... не мог “обслужить” в кавычках те сферы, в которых он раньше не употреблялся... и самими украинцами этот язык воспринимался как абсолютно искусственный» (Круглый стол... 208); або І. Зикової: «Осознание себя идет через навязывания... говорения как бы на украинском языке, который якобы для них родной, но на самом деле... как бы ложный родной язык» (Круглый стол... 313). В останньому висловлюванні красномовно використані дискурсивні слова (*как бы, якобы*).

М. Кронгауз, як відомо, знаний російський лінгвіст, який вивчає проблематику лінгвоконфліктології, але своїми текстами він, як видається, провокує конфлікти, що також пов'язано з його інтерпретацією своєрідності української мови. У своїй монографії «Русский язык на грани нервного срыва» дослідник неодноразово торкається питань, пов'язаних із функціонуванням української мови. Цілком погодимося з М. Кронгаузом, який зазначив: «Коли йдеться про чужі міста й країни, лінгвістика предивно змішується з політикою, і це надає особливий градус обговоренню» (переклад автор. – Т. К.) (Кронгауз 206), що простежуємо й у наукових дискурсах зазначеного автора. Наприклад, професор М. Кронгауз дивується, чому назву української столиці *Київ* у транслітерації потрібно писати як *Kyiv*, а не *Kiev* (рус. *Киев*). Порівн. також висловлювання вченого щодо «політичного» прийменника *в*: «Найбільш актуальне сьогодні лінгво-політичне питання пов'язано навіть не з перейменуванням, а з використанням прийменника. Як правильно: *на Україні* чи *в Україні*? Відповідь проста. Звичайно, *на Україні*, якщо говорити російською. І головне – це не залежить від політичної кон'юнктури. Чому зазвичай для країн ми використовуємо прийменник *в*, а тут – *на*? Це тільки свідчення особливого виділення (і тим самим – важливості) України для російської мови (не буду вдаватися в історичні подробиці), а не про особливе ставлення до сьогоднішньої української державності. Повірте, нічого особистого» (Кронгауз 207–208). Ось таке іронічне твердження.

Однак питання про вживання прийменника *в* чи *на* з назвами адміністративно-географічної одиниці *Україна* російські вчені вирішують, на щастя, неоднозначно. Наприклад, авторитетний стиліст Д. Розенталь в «Справочнике по правописанию и литературной правке» інформацію про вживання прийменників з назвами адміністративно-географічних одиниць, підготовану ним раніше, змінив з урахуванням нової української норми, порівн. (подано мовою оригіналу – Т. К.): «С административно-географическими наименованиями употребляется предлог *в*, например: *в городе, в районе, в области, в республике, в Сибири, в Беларуссии, в Закавказье, в Украине*» (жирний шрифт автор. – Т. К.) (Розенталь 291)

І Д. Розенталь, і класики українського мовознавства (наприклад, І. Огієнко, Ю. Шевельов, Л. Булаховський), і сучасні українські вчені (наприклад, А. Загнітко, І. Слинко, М. Степаненко) наводять чимало прикладів уживання конструкцій *в Україні*, які зустрічаються в текстах Олександра Пушкіна, Миколи Гоголя, Льва Толстого, Антона Чехова та інших великих письменників. Віктор Пелевін на своїй сторінці у Фейсбукі також наголосив, що конструкція *на Україні*, яку в російському мовознавстві роблять спробу кваліфікувати як нормативну та єдино правильну, свідчить «о неуважительном отношении российских властей к независимости Украины, до сих пор считающих, что Украина не государство, а территория» (подано мовою оригіналу – Т. К.) (Пелевин URL).

Ретельно вивчивши в діхронічному та синхронічному аспектах специфіку вживання конструкцій *на Україні* і *в Україні*, *на Україну* і *в Україну* в українській і російській мовах, М. Степаненко зробив такий цілком правильний і аргументований висновок: «В українській мові конструкції *в Україні*, *в Україну* повернулися в розряд питомих граматичних форм, до того ж, обарвлених патріотичним змістом. У російській мові вони опинилися з-поміж негативно маркованих засобів мови, і трактуються як витівка патріотично налаштованих українських лінгвістів» (Степаненко 44).

Отже, можна прийняти термін «тероризм у сфері мовознавства» (Кронгауз 211), запропонований М. Кронгаузом, що є безпосереднім предметом лінгвоконфліктології, погодитися з А. Залізняком у тому, що в сучасній науці «процвітає» «псевдолінгвістика», спостерігається плюралізм думок: від визнання статусу самостійності мікромов до заперечення статусу самостійності для мов з давньою писемною традицією. Чи може йтися в цьому разі про толерантність та коректність?

Коли українську мову називають «наріччям (чи діалектом) російської мови», «штучною мовою», «мовою, що не функціонує в сучасній Україні», «неправдивою рідною мовою» і т. д., простежуємо волаючі факти не політкоректності. Однак такої не політкоректності припускаються й учені, які відзначають, що «оживление интереса к языку со стороны власти случайностью быть не может» (подано мовою оригіналу – Т. К.) (Кронгауз 214), але це усвідомлюється лише тоді, коли йдеться про рідну мову.

Українська мова й факти, пов'язані з її статусом, своєрідністю, особливим розвитком, можна трактувати як спробу маніпулювати лінгвістичними ідеологемами. Українська мова саме набула статусу такої ідеологеми. Тексти, у яких дискутуються зазначені лінгво-політичні питання, – це «політичні тексти», підготовані «на замовлення».

Навчальний посібник О. Камчатнова й Н. Ніколіної, за яким вивчають ази мовознавства з початку ХХІ ст. й до сьогодні (навчальний посібник перевидається практично щороку тиражом 3 000 примірників) не тільки студенти-філологи російських вишів, але й студенти-русисти всього світу, – зразок псевдонаукового навчального джерела, що не відображає основних принципів, які висувають методисти до сучасних навчальних посібників. Подібні підручники сприяють вихованню лінгвонаціоналізму й шовінізму. Справді, простежуємо, м'яко кажучи, «дивне змішування лінгвістики й політики», що втілено навіть в навчально-дидактичній літературі.

Список літератури

Головин Б. Н. *Введение в языкознание*: учеб. пособ. для филол. спец. ун-тов и пед. ин-тов, Москва: Высшая школа, 1977. Друк.

Дуличенко А. *Славянская микрофилология*. (*Славянская микрофилология*. Под ред. А. Дуличенко, М. Номати, Sapporo: Slavic-Eurasian Research Center, Hokkaido University, 2018): 3–16. Друк.

Зеньковский В. В. *Из моей жизни. Воспоминания*. Москва: Дом русского зарубежья им. А. Солженицына, 2014. Друк.

Камчатнов А. М. Николина Н. А. *Введение в языкознание*: учеб. пособ. для студентов, аспирантов, преподавателей-филологов. 13-е изд. Москва: Флинта; Наука, 2018. Друк.

Кодухов В. И. *Введение в языкознание*: учеб. пособ. для студентов пединститут. Москва: Просвещение, 1987. Друк.

Кондрашов Н. А. *Славянские языки*: учеб. пособ. для студ. филол. спец. ин-тов. Москва: Просвещение, 1986. Друк.

Кронгауз М. *Русский язык на грани нервного срыва*. Москва: Языки славянских культур, 2008. Друк.

Круглый стол «Русский язык в условиях языковой и культурной полифонии». (*Русский язык в условиях языковой и культурной полифонии*: сб. науч. статей; под ред. В. В. Красных. Москва: Издательский центр Азбуковник, 2011): 203–300. Друк.

Ложная лингвистика и квазиистория. URL: <http://www.lookatme.ru/flow/posts/science-techno/147887-lozhnaya-lingvistika-i-k> (2-го августа, 2019 г.).

Ляпунов Б. М. Единство русского языка в его наречиях. (*Украинский сепаратизм в России. Идеология национального раскола*: сборник. Москва: Москва, 1998): 328–346. Друк.

Пелевин В. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/plvntv/posts/637757279629888> (25 березня, 2014 р.).

Поливанов Е. Д. Историческое языкознание и языковая политика. (Звегинцев В. А. *История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях*. Часть II, Москва: Просвещение, 1965): 320–336. Друк.

Правдин М. Н. Почему крепчает маразм? (Рецензия на учебное пособие «Введение в языкознание» А. М. Камчатнова и Н. А. Николиной. Изд. Флинта; Изд. Наука, 1999) (Правдин М. Н. *Лингвистика и философия*: сб. науч. статей. Киев: Українське вид-во, 2013): 58–62. Друк.

Реформатский А. А. *Введение в языковедение*: учеб. пособ.; под ред. В. А. Виноградова. Москва: Аспект Пресс, 1996. Друк.

Розенталь Д. Э. *Справочник по правописанию и литературной правке*. Под ред. И. Б. Голуб. Москва: Айрис-Пресс, 2012. Друк.

Славянская микрофилология. Под ред. А. Дуличенко, М. Номати, Sapporo: Slavic-Eurasian Research Center, Hokkaido University, 2018. Друк.

Степаненко М. Конструкції “в Україні”, “на Україні”, “в Україну”, “на Україну” на тлі питомих ознак української мови: власне лінгвістичний і соціолінгвістичний виміри (Степаненко М. *Із засіву – благословилося: ескізи до вибраного*. Полтава: ПП Астроя, 2018): 32–45. Друк.

Флоринский Тимофей Дмитриевич (Википедия) URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Флоринский_Тимофей_Дмитриевич (2 августа, 2019 г.).

Флоринский Т. *Малорусский язык и “украинско-русский” литературный сепаратизм*. С.-Петербург, 1900: Типография А. С. Суворина. Друк.

Шахматов А. А. Краткий очерк истории малорусского (украинского) языка. (*Украинский народ в его прошлом и настоящем*: в 2-х томах. Петербург: Тип. тов-ва Общественная польза, 1916). Т. 2: 680–707. Друк.

Широков О. С. *Введение в языкознание*. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1985.

Язык и метод. Ред. Д. Шумска, К. Озга: в 3-х ч. Т. 3. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagellońskiego. Kraków, 2014. Друк.

Dunn J. “Славянские языки и процессы языковой фрагментации в современной Европе” (*Славянская микрофилология*. Под ред. А. Дуличенко, М. Номати, Sapporo: Slavic-Eurasian Research Center, Hokkaido University, 2018): 19–31. Друк.

References

Golovin, Boris Nikolaevich. *Vvedenie v yazykoznanie*: ucheb. posob. dlya filol. spec. un-tov i ped. in-tov, Moskva: Vysshaya shkola, 1977. Print.

Dulichenko, Aleksandr. “Slavyanskaya mikrofilologiya”. (Slavyanskaya mikrofilologiya. Pod red. Dulichenko, Aleksandra; Nomati, Motoki. Sapporo: Slavic-Eurasian Research Center, Hokkaido University, 2018): 3–16. Print.

Zen'kovskij, V. V. *Iz moej zhizni. Vospominaniya*. Moskva: Dom russkogo zarubezh'ya im. A. Solzhenicyna, 2014. Print.

Kamchatnov, Aleksandr Mixajlovich; Nikolina, Natal'ya Anatol'evna. *Vvedenie v yazykoznanie*: ucheb. posob. dlya studentov, aspirantov, преподавателей-филологов. 13 e izd. Moskva: Flinta; Nauka, 2018. Print.

Koduxov, Vitalij Ivanovich. *Vvedenie v yazykoznanie*: ucheb. posob. dlya studentov pединstitutov. Moskva: Prosveshhenie, 1987. Print.

Kondrashov, Nikolaj Andreevich. *Slavyanskije yazyki*: ucheb. posob. dlya stud. filol. spec. in-tov. Moskva: Prosveshhenie, 1986. Print.

Krongauz, Maksim. *Russkij yazyk na grani nervnogo sryva*. Moskva: Yazyki slavyanskix kul'tur, 2008. Print.

“Kruglyj stol «Russkij yazyk v usloviyax yazykovoj i kul'turnoj polifonii»”. (Russkij yazyk v usloviyax yazykovoj i kul'turnoj polifonii: sb. nauch. statej; pod red. Krasnyx, Viktorii Vladimirovny. Moskva: Izd. centr Azbukovnik, 2011): 203–300. Print.

Lozhnaya lingvistika i kvaziistoriya. URL: <http://www.lookatme.ru/flow/posts/science-techno/147887-lozhnaya-lingvistika-i-k> (2 avgusta, 2019 g.).

Lyapunov, Boris Mixajlovich. "Edinstvo russkogo yazyka v ego narechiyah". (Ukrainskij separatizm v Rossii. Ideologiya nacional'nogo raskola. Sbornik. Moskva: Moskva, 1998): 328–346. Print.

Pelevin, Viktor. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/plvnnv/posts/637757279629888> (25 bereznya, 2014 r.).

Polivanov, Evgenij Dmitrievich. "Istoricheskoe yazykoznanie i yazykovaya politika". (Zvegincev, Vladimir Andreevich. Istoriya yazykoznaniiya XIX–XX vekov v ocherkax i izvlecheniyah. Chast' II, Moskva: Prosveshhenie, 1965): 320–336. Print.

Pravdin, Mixail Nikolaevich. "Pochemu krepchaet marazm?" (Recenziya na uchebnoe posobie «Vvedenie v yazykoznanie» A. M. Kamchatnova i N. A. Nikolinoj. Izd. Flinta; Izd. Nauka, 1999) (Pravdin, Mixail Nikolaevich. Lingvistika i filosofiya: sb. nauch. statej. Kiev: Ukrainske vyd-vo, 2013): 58–62. Print.

Reformatskij, Aleksandr Aleksandrovich. Vvedenie v yazykovedenie: ucheb. posob.; pod red. Vinogradova, V. A. Moskva: Aspekt Press, 1996. Print.

Rozental', Ditmar E'tyashevich. Spravochnik po pravopisaniiu i literaturnoj pravke. Pod red. Golub, Iriny Borisovny. Moskva: Ajris-Press, 2012. Print.

Slavyanskaya mikrofilologiya. Pod red. Dulichenko, Aleksandra; Nomati, Motoki. Sapporo: Slavic-Eurasian Research Center, Hokkaido University, 2018. Print.

Stepanenko, Mykola. "Konstruktsii «v Ukraini», «na Ukraini», «v Ukrainu», «na Ukrainu» na tli pytomykh oznak ukrainskoi movy: vlasne linhvistychni i sotsiolinhvistychni vymiry" (Stepanenko, M. Iz zasivu – blahoslovnylos: eskizy do vybranoho. Poltava: PP «Astraia», 2018): 32–45. Print.

Florinskij, Timofej Dmitrievich (Vikipediya) URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Флоринский,_Тимофей_Дмитриевич (2 avgusta, 2019 g.)

Florinskij, Timofej. Malorusskij yazyk i «ukrains'ko-rus'kij» literaturnyj separatizm. S.-Peterburg, 1900: Tipografiya Suvorina, A. S. Print.

Shaxmatov, Aleksej Aleksandrovich. "Kratkij ocherk istorii malorusskogo (ukrainskogo) yazyka" (Ukrainskij narod v ego proshlom i nastoyashhem: v 2-x tomax. Peterburg: Tip. tov-va «Obshhestvennaya pol'za», 1916). T. 2: 680–707. Print.

Shirokov, Oleg Sergeevich. Vvedenie v yazykoznanie. Moskva: Izd-vo Mosk. un-ta, 1985. Print.

Yazyk i metod. Red. Shumska, Dorota; Ozga, Kshishtof: v 3-x ch. T. 3. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagellońskiego. Kraków, 2014. Print.

Dunn, John. "Slavyanskije yazyki i processy yazykovoj fragmentacii v sovremennoj Evrope" (Slavyanskaya mikrofilologiya. Pod red. Dulichenko, Aleksandra; Nomati, Motoki. Sapporo: Slavic-Eurasian Research Center, Hokkaido University, 2018): 19–31. Print.

Надійшла до редакції 26 вересня 2019 року.

INTERPRETATION OF THE IDEOLOGEME "THE UKRAINIAN LANGUAGE" IN MODERN RUSSIAN LINGUISTICS: "LANGUAGE AS WELL AS NATURE HAS NO EVIL INTENTIONS..."

Tetiana Kosmeda

Department of Ukrainian Studies, Institute of Russian and Ukrainian Linguistics, Adam Mickiewicz University in Poznan, Poland

Abstract

Background: In the XXI century the methodological principles change of language philosophy is being traced: its phenomenon evokes new linguistic branches and new approaches to its investigation, which enlarge linguistics' methodology, and also a new branch called *false linguistics* (*pseudo-linguistics*) has appeared. In particular, some modern Russian linguists, including O. Kamchatova and N. Nikolina, deny the existence of the Ukrainian language as an independent language in their researches (it is reflected in the college textbooks for students of Russian language and literature). These scholars consider the Eastern-Slavic language group to exceptionally include the Russian language with four dialects, namely Great Russian (Velykorus'kyi), Belorussian and Chervonorus'kyi as well as Maloruskyi with its three dialects – Middle Dnieper (Seredniorus'kyi), Slobzhanskyi and the Steppe dialect, in other words, according to this concept the Ukrainian language has not the status of a self-reliant language.

The **purpose** is to distinguish the peculiarities of the interpretation of the Ukrainian language status in Russian scientific, educational and didactic discourse within synchronism and diachrony.

Results: Nowadays O. Kamchatova and N. Nikolina (early XX century) declaim the existence of the Ukrainian language as an independent one, and, moreover, the works of O. Shakhmatov, V. Dal' (the end of XIX – beginning of XX centuries) and classic soviet textbooks on linguistics of the XX c. present the conventional in the current linguistics point of view on the independent status of the Ukrainian language. Ye. Polyvanov recommends not to indulge language policy and not to mix it with historical linguistics. Some modern experts of Russian language and literature adhere to the conception of the existence of microlanguages that include Carpatho-Russian which is considered to be widespread across the Western Ukraine, the Eastern Slovakia, Poland, Romania, the USA, and Canada. According to O. Dulychenko's conception, 20 Slavonic microlanguages should be secluded. The mentioned above scholar distinguishes the Ukrainian language as the "great" Slavic literary language with durable history of existence. Unfortunately, the head of Russian laboratory of linguoconflictology M. Kronhaus interpreting originality of the Ukrainian language provokes conflicts related to his scientific researches. The modern Russian scientific forums qualify the Ukrainian language as 'parlance' (or

dialect) of the Russian language’, “artificial language”, “the language that is not functioning in modern Ukraine”, “false native language”, etc. Hauling facts of political incorrectness are traced.

Discussion: We may agree that the notion “terrorism in the linguistic field” (M. Kronhaus) has become actual nowadays; “pseudolinguistics” has spread (A. Zalizniak); we may observe absolute diversity of opinions – beginning with acknowledgment of the microlanguages’ status as independent to the denial of the self-reliance of the languages with old written tradition. The notion *the Ukrainian language* has acquired the status of ideologeme. The works in which linguopolitical issues are discussed are the texts that are written “on demand”. The tutorial of O. Kamchatova and N. Nikolina is the sample of the pseudoscientific educational resource. Similar textbooks assist breeding of linguonationalism and chauvinism.

Keywords: languages of East-Slavic group, parlance, dialect, the Ukrainian language status, “terrorism in linguistic field”, “pseudolinguistics”.

Vitae

Tetyana Kosmeda – Doctor of Philology (Ukraine), professor (Ukraine), titular proffesor (Poland), the head of Department of Ukrainian Studies in Adam Mickiewicz University in Posnan, (Poland). **Her areas of research interests include** pragmalinguistics, linguoaxiology, communicative linguistics, linguistic gender studies, sociolinguistics, cognitive linguistics, linguocultural studies, phraseology, lexicography, linguistic philosophy, comparative investigation of Slavic languages.

Correspondence: tkosmeda@gmail.com

Тетяна Петрова

DOI 10.31558/1815-3070.2019.38.13

УДК 82-95:811.161.2'374.26

РЕЦЕНЗІЯ НА ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК: ЕКСПЕРТИЗА, ПРОФЕСІЙНИЙ ДІАЛОГ І НАУКОВА ДИСКУСІЯ

У статті йдеться про суперечки в текстах статей-відповідей на рецензії на термінологічні словники, що мають ознаки дискусії-діалогу з поєднанням рис наукової дискусії і професійного діалогу. Доведено, що відповідь на критику – це не рецензія, а публікація дискусійного характеру. Виокремлено за ознакою ‘наявність / відсутність наукової дискусії, тобто наявність / відсутність відповіді на рецензію’ два жанрові типи (різновиди) рецензій на термінологічні словники: 1) рецензії, що отримали відповідь автора (авторів) словника; 2) рецензії, що не отримали відповіді автора (авторів) словника. Установлено, що рецензія на термінологічний словник – це експертний висновок якості видання, а також динамічна, “жива” форма, через яку відбувається його публічне науково-критичне обговорення.

Ключові слова: наукова дискусія, професійний діалог, публікація дискусійного характеру, рецензія, стаття-відповідь на рецензію, термінологічний словник, тип рецензії.

Однією з форм наукової дискусії є рецензування. Дискусії дуже важливі, оскільки в спільному обговоренні й зіткненні поглядів народжується істина. «Дискусії, як боксерський матч, цікаві та мають смисл, коли проходять між рівними за силами противниками. [...] коли М. С. Трубецької пише Р. О. Якобсону, що не погоджується з ним стосовно довгих голосних в історії чеської мови, і на десяти сторінках аргументує свій погляд. Таке обговорення цікаве й учасникам, і далеким нащадкам» (переклад автор. – Т. П.) (Vakhtyn). Наукові дискусії в сучасній українській термінографічній критиці не стали традицією, однак вони поодинокі існують. Дискусії в текстах статей-відповідей на рецензію на словники мають ознаки не конфлікту чи суперечки, а радше *дискусії-діалогу* (з поєднанням рис наукової дискусії і професійного діалогу), що розуміємо як публічне обговорення особливостей репрезентування параметрів спеціального словника з висловленням зауважень експерта, його рекомендацій щодо пошуку інваріантних способів побудови словника та готовністю автора видання до прийняття критики й подальшого удосконалення словника.

Аналізу різних аспектів наукової рецензії присвячують праці українські дослідники (О. Гуманенко /Humanenko/, І. Левчук /Levchuk/, Н. Мех /Mekh/, Н. Яценко /Yatsenko/ та ін.) і зарубіжні науковці (Х. Бергенхольц і Р. Гууз /Bergenholtz, Gouws/, Б. Степанов /Stepanov/, М. Чернишова /Chernyshova/, В. Щербін /Shcherbyn/). Вивчення рецензії на термінологічний словник як форми наукової дискусії і професійного діалогу до цього часу не здійснено, що передусім і визначає актуальність цього дослідження.

Мета статті – відстежити й проаналізувати наукові дискусії-діалоги в текстах статей-відповідей на рецензії на термінологічні словники, з’ясувати їхню теоретико-практичну значущість, а завдання – виокремити за ознакою ‘наявність / відсутність наукової дискусії, тобто наявність / відсутність відповіді на рецензію’ відповідні жанрові типи (різновиди) рецензії на спеціальні видання.

Для вивчення означених проблем української термінографічної критики залучено тексти статей-відповідей (10 одиниць) на рецензії на термінологічні словники, що розміщені на сторінках значущих для наукових кіл фахових галузевих вісників, збірників і лінгвістичних періодичних видань, надрукованих протягом кінця XIX ст. (від 80-х рр.) – початку XXI ст.